

2.

Bírák, rendőrök Pannóniában

A statáriumot a magyar királyi kormány 1931. szeptember 20-án hirdette meg a kommunisták ellen. Ürügyül a biatorbágyi merénylet, a vasúti, viadukt 22 áldozattal járó felrobbantása szolgált. Október 16-án azonban a nyomozás megtalálta az igazi tettest. Neve: *Matuska Szilveszter*. Soha nem volt kommunista. Ellenkezőleg: 1919-ben együttműködött a különítményes tisztekkel. A statáriumot azért nem szüntették meg.

Hogy miért?

Keresztes-Fischer belügyminiszter 1931. karácsonya előtt nyíltan és világosan válaszolt a kérdésre a Magyarország munkatársának:

A statárium — vészfék

— A rend fenntartásának legfőbb biztosítéka az volna, ha mindenkinek kenyeret tudnánk adni, csak másodsorban az, hogy a karhatalom a helyén áll. A nyomorúság megszüntetésére azonban nem gondolhatunk... A statárium marad, mint vészfék, mint megelőzése annak, hogy tömeghangulatot, tömeges bűncselekményeket idézhessenek elő. Nem azért van statárium, hogy egyes szörványos bűneseteket, olyan cselekményeket, amelyek a legbékésebb időben is előfordulhatnak, a legszigorúbb intézkedésekkel toroljon meg, hanem azért, hogy a bűncselekmények elszaporodását, a tömeges bűneseteket preventive akadályozzuk meg... Azért, hogy az izgatás és lázítás lehetőségét a mai nehéz időkben, amikor a nagy nyomor is a lázítók malmára hajtja a vizet, kizárjuk...

A statárium tehát maradt. Az első törvényes gyilkosságot a paragrafus alapján 1931. október 19-én követték el. *Ondi Sándort*, a 21 éves fiatalembert akasztatta fel a *Törekgy Géza* elnökle alatt álló statáriális tanács. A menhelyen nevelkedett, keserves sorsú fiatalember — 19 éves társával együtt, akit mint 20 éven aluli nem lehetett halálra ítélni — fényes nappal álarcos, revolveres támadást követett el a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Szabadság téri fiókja ellen. Negyvenezer pengőt zsákmányoltak, de néhány órán belül mindkét tettest elfogták. S bár a támadók nem használtak fegyvereket, a legkisebb személyi sérülést sem okozták, s *Ondi* mellett más, nyomatékosan enyhítő körülmények is szótaltak, a rögtönítélő bíróság nemcsak kimondta a halálos ítéletet, hanem kegyelemre sem ajánlotta az elítéltet, s két órán belül kivégeztette.

Ország-világ felháborodott ezen az akasztáson. Széltében-hosszában vitatkoztak róla. *L. László* ügyvédjelölt, aki egy teaestélyen azt bátorkodta mondani, hogy *Törekgy* azért akasztott, mert miniszter akar lenni, az egyik jelenlevő hölgytől megkapta: így csak egy kommunista

beszél! Ennél nagyobb sértés pedig úri körökben akkoriban kevés létezett. Becsületsértési per lett a dologból. A hölgyet úgy a járásbíró, mint a másodfokon tárgyaló törvényszék felmentette: aki a statárium és alkalmazása ellen van, azt joggal le lehet kommunistázni...

Elvesztett láb, növekvő kereseti lehetőség

De hát voltak más bírák is Pannóniában, akik nagy érdeklődést kiváltó ítéleteket hoztak azon a nyáron. Így például a debreceni törvényszék törvénytudói, akiknél *Balló József* 57 éves koldus kártérítési perben kereste az igazságot. *Balló* januárban a város főutcáján akart átmenni, amikor — tanúkkal bizonyítottan a villamosvezető hibájából — a villamos elgázolta. Másik lábát is amputálni kellett, és így a féllábú koldusból lábatlan ember lett. A bírák nem vitathatták, hogy minden kárért a villamostársaságot terhelje a felelősség, de annak a terhére mégsem ítélték meg kártérítést — egy szegény ember számára. Hová jutna a világ, ha minden koldus beperelhetné az urakat?

Nos, az igazságosztók annak rendje-módja szerint megállapították a villamostársaság anyagi felelősségét, de nagy bölcsen abból indultak ki, hogy a felperes a balesete előtt is az emberek szánalmából élt meg. Tehát: azaz, hogy *Balló* a másik lábát is elvesztette, eddigi foglalkozását nemcsak zavartalanul tovább üzheti, hanem másik lába elvesztése folytán még inkább számíthat az emberek szánalmára, és így kereseti lehetőségei másik lábának hiányzása folytán inkább növekedtek, mint csökkentek! A bíróság a kórházi tartózkodás idejére nem ítélt meg keresetkiesést miatti kártérítést sem. Mert: a magyar királyi jogtudorok szerint *Balló* koldulásával csak annyit keresett, hogy önmagát fenntartotta, márpedig a klinikán teljesen ellátták.

A felperes, akit egy — kölcsön, mert arra neki nem volt pénze — toléseken toltak a terembe, az ítélet kihirdetése után zokogni kezdett, majd arra kérte az embereket, hogy tolják el őt a villamostársaság igazgató-ságához, meg akarja köszönni lábának elvesztését, és azt, hogy ezzel „nagyobb kereseti lehetőséghez” juttatták...

Színészeknek koldulási engedély

A menthetetlenül ostoba bírák mentségére: olyan időszakban ítéleztek, amikor a koldulás bevett, de engedélyhez kötött megélhetési forrásnak, foglalkozásnak számított! A koldusok

hada két részre oszlott: engedéllyel és anélkül kéregetőkre. Az engedélyeket — bizonyos feltételek fennforgása esetén — az arra érdemeseknek a magyar királyi rendőrségen osztogatták. Tíz magyar színésznek például minden további nélkül megengedte a m. kir. államrendőrség budapesti főkapitánya, hogy saját részükre házról házra járva könyvirodalmányokat gyűjtsenek. Az öreg komédiásokat havi 180—380 pengő illetve volna meg az Országos Színész Egyesület Nyugdíjintézetének befizetett összegek után, de ezt a pénzt elvitte a háború és maradt a mindössze havi 12 pengős segély.

A színészek két kis énekkart alakítottak, s úgy jártak az udvarokat, vendéglőket. A maguk korában valamennyien ismert művészek voltak. A szomorú-szenzáció újból rájuk irányította a nyilvánosság reflektorát. Nevüket ismét kinyomtatták a lapokban.

Árkossy Vilmos:

— Most töltöttem be 62. életéveimet. Negyvenöt évig voltam színész. Aradon, Debrecenben, Kolozsvárott és más vidéki városokban működtem, míg végre felkerültem az Operaházba. Innen mentem nyugdíjba. A 12 pengős segélyből nem tudunk megélni, ezért határoztuk el magunkat erre a lépésre.

Aldori László mondta:

— Harminkét évig voltam színész. Az osztrák fővárosban kezdtem. Bécsből szerződtem Budapestre, és a Népszínháznál játszottam. Majd vidékre kerültem. Szabadka, Kassa, Arad, Temesvár, Szatmár. Végre ismét Budapest. Az Apolló Színpadon éveket töltöttem el.

Békeffy Lajos baritonista:

— Negyvenkét esztendő töltöttem el a magyar színészetnél. Fiataltabb éveimben tenorista, majd baritonista lettem. *Evva Lajos* színigazgatása alatt működtem a Népszínháznál. *Pestről* Szegedre kerültem, ahol kilenc évig voltam. Nagyváradon 14 évig, aztán Kassa, Arad. Aztán újra Pest: Magyar Színház. Most semmi...

Serfőzy György:

— Hatvannégy éves vagyok és negyvenhárom esztendőig voltam színész. Mint kórta kezdtem. Kolozsvárott kerültem ki a kórusból, elsőrangú szerepeket játszottam aztán.

Szabolcsy Ignác és *Bosy Lajos* nyugdíjas színészek is beszéltek még évtizedes pályafutásukról.

A riporter kérdése:

— Hogyan jutottak arra az ötletre, hogy engedélyt váltsanak?

— A nyomor sok mindenre megtanítja az embert — válaszolt *Árkossy*. — A véletlen folytán határoztuk el, hogy kvartettet alakítunk és vendéglőkben fogunk fellépni. Ehhez engedély kellett. A licenc, bélyeg és más illeték összesen 140 pengőbe került volna. Nekünk 14 fillérünk

se volt. Azt az ötletet kaptuk: kérjünk könyvirodalmány-gyűjtési engedélyt. Kértünk és kaptunk. Most próbálunk, és szombaton már megyünk házról házra, illetve vendéglőről vendéglőre. Karnagyunk *Virányi Jenő*, akinek *Messze messze* című irre-denta szerzeményét énekeljük. Úgy hiszem, fogunk annyit keresni, hogy segíthetjük a teljesen kereset nélkül álló nyugdíjas kollégáinkat.

Harmincegyezer pengős bundaper

Ebben a reménységükben is csalódtak. Nem koldultak össze annyit. És különben is: a főkapitány csupán szeptember elsejéig engedélyezte számukra a kéregetést. Mert a koldulási engedélyeket is csak meghatározott időre adták — igazságot osztottak ezzel is: mindenkinek, aki erre érdemes, sorra kell kerülnie! Már így is túlságosan sok volt az engedélyes koldus. A kereskedők tiltakoztak: van úgy, hogy egész nap nem nyitja rájuk senki a boltajtót, csak a koldusok. Nem tudnak adni, miből is adnának, még ha akarnának is.

És tiltakoztak az éneklő színész-koldusok, mint a konkurrencia ellen, szerzett jogaik védelmében az addigi koldusok is. Találtak hírlapírót, aki leírta panaszaikat: akkora hűhót csaptak az újságok a koldus énekeseknek, hogy a koldusok sem tehetnek mást, mint énekelni kezdenek. Hiszen ki veszi észre a különbséget: éneklő koldus vagy koldus énekes?

Különbségek pedig mégis voltak. Nem is csekélyek. Hiszen per volt a debreceni, másik lábát elvesztő féllábú kéregető ügye éppúgy, mint azé a divatdámáé, aki ellen egy szörmecég nyújtott be keresetet. Harmincegyezer pengőt követelt tőle azokért a bundákért, amelyeket a húszesztendő „magánzónó” grófi lovagja számlájára vásárolt, és amelyeket az az úr, bár az ellenszolgáltatásokat a hölgytől folyamatosan igénybe vette, nem volt hajlandó kifizetni. A bíróság megítélte a követelést, az fizessen, aki a bundákat vette, és nem az, aki ígérte. Harmincegyezer napszám árát perelték és ítélték meg. S hogy a szépasszony fizetett-e, s ha igen, miből, illetőleg kitől, ezt már nem lehet ma megállapítani. Mert ha nem: elárverezték...

Vörös frakkok, menekülő kávéház

Mint annyi mindenki mást. Persze, árverés és árverés között különbség volt. Volt, akinek a feje alól a párnát vitték el. Ugyanakkor egy grófnál — egyebek mellett — huszonkét vörös frakkot foglalt le a vég-

MAGYAR IFJÚSÁG

1982 JUL 23

rehajtó. A kilencezer holdas főúr rövid idő alatt 4 millió pengős adósságot csinált. Amikor a kastélyba megérkezett a végrehajtó, a gróf nem tartózkodott odahaza. Az öreg hűséges kulcsár intézte — mint gazdájának annyi más ügyét — a foglalási eljárást is. Amikor a huszonkét vörös frakk felkerült a hatósági jegyzékre, szörnyülködve tiltakozott:

— Kérem, hogyan fogunk ró-kavadászatot rendezni, ha lefoglalják a vörös frakkokat?

Hogy miként viselte el ezt a csapást a gróf, nem tudni. És azt sem, hogyan szabadult meg adósságai keserves szorításából a kávé, akinek a Práter utca és Futó utca sarkán volt a kis üzlete, amelynek berendezését ezen a nyáron, hajnali háromnegyed négykor két lovaskocsin elszóktatta. Valahová. Különbözőn jókora került volna e kis vagyunka, a berendezés. „Hiszen a törökverő vitéz Hunyadi nevével elkeresztelt üzletbe amúlt évben már belebukott egy kávé, és utóda, hogy az ürességtől kongó helyiségbe vendégeket teremtsen, a muzsikuss cigányok találkozóhelyévé avatta a kávéházat. Azonban a szegény cigányzenészek legnagyobb része munkanélküli és a kávéház napról napra zsúfolásig megtelt ugyan kényszerpihenőt tartó, lézengő zenészekkel, ezek azonban csak fekete szemükben révedező vad keserűséggel bámultak az eléjük tett vízepoharakra és nem fogyasztottak semmit sem. Végül is 20 filléres belépődíjat szabott meg a kávé, amire el-lepték a kávéház előtti járdát, de üresen maradt a kávéház és akik mégis bemelegedtek, leg-főképpen egy pikoló szódát fogyasztottak. A hajnali pakolás lázas sietsége valóban menekülés volt egy üzletből, amely teljesen tönkrement, és a villany- és házbéértartozás alapján elrendelhető lefoglalás elől való mentést jelentette a lázas hurcolkodás” — rögzítette a történeteket az azóta nem is kissé feledékenyebbé vált utókor számára is a napi sajtó krónikása. És szomorú helyzetképét azal zárta: a lefoglalástól „ellopott” holmikat szállító lovaskocsik mellett ott loholt együtt (volt) kávéháztulajdonos, pincér, kávéfőző, felíró — s egyikük sem tudta, hogy miből él majd azután.

Kard mellé gumibot

A népkonyhák ebédjegyei is gyorsabban fogytak, mint bármikor annak előtte: több munkanélküli, éhez, kevesebb ebéd. Debrecenben például — de nem volt másként ez Budapesten sem — elrendelték: egy kereset nélküli csak két hétig kaphat étket, azután más a sors. Hogy két

étnél sokkal rövidebb idő alatt s éhen lehet halni, ez nem érdekelte az urakat. És amikor a debreceni munkanélküliek elhatározták, hogy küldöttség révén Vay főispán tudomására hozzák elviselhetetlen nyomorukat és segítséget kérnek, kardlappal oszlatták fel a mintegy négyezres tömeget és a tizenöt tagú küldöttséget is megakadályozták abban, hogy eljusson a megyeházára.

Ugyanott néhány nap múlva, egy egyébként szép júliusi vasárnapon ismét rendőrkardok villogtak. A szociáldemokraták tartottak gyűlést. Bár Györki Imre, a város pártbeli képviselője és a helyi vezetők mindent megtettek, hogy az összegyűlt tömeget nyugalomra és békés hazavonulásra bírják rá, az elkeseredés mégis kirobanni látszott. Egy sovány, kiéhezett arcú proletárasszony egy kék bögrében magával vitt mosóléfélet mutogatott. Ez volt a népkonyha vasárnap ebédje: úgynevezett salátafőzelék, zsír nélkül, egy kis liszttel behabarva, tele rohadt levelekkel és a fogak alatt ropogó homokkal. A jelenlévő rendőrtiszt nem tűrhette ilyen izgatást: parancsára egy detektív a munkásasszony torkát megragadva igyekezett belefojtani a panaszszót. A jelenlevők közül — ki az, aki ezt szemükre vehette? — többen a munkásasszonyt ki akarták szabadítani a brutális detektív kezéből. Erre a parancsnokló rendőrkapitány embereivel együtt kardot rántott. A rendőrök ütöttek a kardjuk lapjával, vágtak az élével: Juhász Ferencet ájulttá verték, Arcai András vállába csontig ható mély sebet ejtettek, nőket, gyermekeket sem kíméltek. Egy négyéves kisgyermek is sebet kapott a rendőri támadás nyomán.

A belügyminiszter mindezt igazolta, amikor a parlamentben interpelláció hangzott el az ügyben. Éppúgy, mint ahogy megvédte a sarkadi csendőröket is, akik agyba-főbe vertek gazdaembereket és földmunkásokat csupán azért, mert Népszavát járattak és annak könyvkereskedéséből — nem tiltott — könyveket tartalmazó csomagokat vettek át. Keresztes-Fischer Ferenc — 1944-ig, a hitlerista megszállásig ő töltötte be a pozíciót — a leghatározottabban védte azokat a közegeit, akik „szükség szerinti határozott magatartást tanúsítottak”. A miniszter egyébként éppen a rendőrség fegyverhasználatának kiterjesztéséről szóló rendelkezés „súlykoltatásával” volt elfoglalva. Ennek a rendelkezésnek a nyomán honosodott meg a magyar rendőrség-nél a gumibot. Csakhogy amíg a nyugati államokban ezt a kardnál kevésbé veszélyes tömegszelátó, a hatósági akaratnak érvényt szerezni képes eszköznek tekintették, a magyar királyi rendőrség nem azért szerelte fel tagjait gumibottal, hogy letétesse velük a kardot, hanem azért, hogy a kard és revolver mellett még egy eszközük legyen.

Toloncházi éjszakák

Nemcsak verést kapott, aki munkát és kenyeret kívánt. Az akkori hatóságok kifogyhatatlannak voltak a zaklatásokban, a törvényt megkerülő, a törvény által mégsem tiltott büntetésekben. A tüntetések elfogott résztvevőit, miután alaposan megverték őket, pénzbüntetésre ítélték. Akkorára, amekkorát nem tudtak kifizetni. Egy munkanélküli azért, mert március idusán a Petőfi-szobornál egy nem enge-

Rip van Winkle kolduséneket tanul

Énekpróban a tíz magyar színésznél, akik koldulási engedélyt kaptak



Próbálnak a koldulási engedélyes színészek

Szines riport a Pesti Naplóból

délyezett gyűlésen vett részt, húszpengős büntetést kapott, amit fellebbezése után 50 pengőre emeltek fel. S mivel fizetni természetesen nem tudott, ötnapos elzárásra változtatták át. Így került a toloncházba, alapos motozás után, az úgynevezett „egeresbe”, amit azért neveztek így, mert a padlón tucatszám szaladgáltak az egerek. Egy kis szoba volt az egész: vagy ötven embert zsúfoltak ott össze úgy, hogy leülni sem lehetett. Köztük sok szerencsétlen öreg koldust, csavargókat. Így jött el az este, amikor körülbelül tíz deka súlyú kenyérdarabokat osztottak ki vacsorára.

Az éjszakát tíz-tizenkét ember a padokon tölthette, a többiek a csupasz cementpadlón. A bűdös, fojtó levegőben, a kő jéghidegén senki nem pihenhetett ki magát. Reggel öt órakor viszont afféle katonás ébresztő következett. Aztán sorakozó, és a pincehelyiségben mindenkit pucérra vetkőztettek. Ruha, cipő, fehérnemű ment a fertőtlenítőbe, ahonnan egy jó óra múlva, tönkretéve kaptak vissza. A reggeli ismét csak tíz deka kenyérből állt. Kivételt képeztek azok, akik dolgoztak. Csakhogy ahhoz legalább 30 napi toloncházi elzárásról szóló ítélet kellett, hogy a páriát érdemes legyen zacskóragasztásra betanítani. A „munkások” még korpalevest is kaptak. Délben meleg ebédhez jutott mindenki: fél csajka gersli leves, ugyanannyi homokos salátafőzelék. Kanál nélkül, mivelhogy ilyen drága szerszámot a kincstár nem volt hajlandó beszerezni az aljanépség számára. Este viszont ismét kapott tíz deka kenyeret. És így kellett koplalni, amíg csak a büntetés le nem telt. Igaz, nem végig az „egeresben”. Ha időközben megürültek helyek a puszta sodronyos „ágyakkal” ellátott zárkákban, oda lökték át az újakat. Nyilván azért volt ott csupán fémfekhely, hogy a férgeknek ne legyen hol tanyát verniük. Ennek ellenére hemzsegték a poloskák. Nem tréfa: akik szembeszegültek az akkori rendszerrel, s „kivonták őket a forgalomból”, a rendőrpofonokon kívül a poloskától szenvedtek a legtöbbet.

Matuska, a pojáca

Hát ilyen volt a toloncház. Ehhez képest a bécsi törvényszék fogháza valóságos kéjlaknak számított. És Matuska Szilveszter celláját valóban minden kényelemmel berendezték. Inkább sztár volt, mint fogoly a

biatorbágyi merénylő. Naponta többször is fogadta védőügyvédjét, akivel üzeneteket küldött a külvilágnak, megváltó felhívásokat intézett az emberiséghez. Az ügyvéd mindezt jó pénzért adta a riportereknek. És ezért a biatorbágyi robbantó a legjobb étteremből hozathatta magának a különkosztot. Tulajdonképpen kitűnően érezte magát a fogságban. Először az osztrák fővárosban állt bíróság elé, az ansbachi merénylet miatt. Óriási színházzá vált a tárgyalás. A magyar polgári lapok oldalakat töltöttek meg a bécsi tárgyalóteremben elhangzottakkal. Megírták, hogy Matuska „vonatrobantót” jelölt meg foglalkozásaként. Sok szó esett egy titokzatos Leórról, aki mint szellem beszélte rá a merényletekre. A Pesti Napló tudósítója szerint a vádlott részletesen beszélt nőügyeiről, valamint találmányairól. Az elnök nyugodtan hagyta, a tárgyalóterembe bejutott kis számú tárgyalós megfigyelő szerint tulajdonképpen nem is igen volt kíváncsi a valódi tényállásra, a hatóságoknak nagyon is kapóra jött, hogy Matuska komédiázott, nem tártá fel a dolgok valódi hátterét. Igaz, szót váltásra azért sor került a tanács elnöke és a vádlott között. Akkor, amikor a bíró az anyagi dolgokat firtatta.

— Mennyi pénzt kapott találmányaiért?

— Semmit, nekem, kérem, nem kell pénz. En az emberiség javát akarom szolgálni!

És amikor feltették neki a kérdést, hogy az általa hosszasan taglalt hódítások mibe kerültek, Matuska úriemberhez méltóan felháborodott:

— Pénzt soha nem adtam nőknek!

Végül is hatévi súlyos börtönre ítélték az Ausztria területén elkövetett merényletek ügyében. Azzal, hogy utána kiadják a magyar hatóságoknak. Azoknak, amelyeknek ezen az ötven évvel ezelőtti nyáron mindkét keze tele volt munkával. Tüntetések, sztrájkok, röpcédulázások követték egymást. Nem telt el nap, hogy ne tartóztattak volna le kommunistákat, de a parázs izott és a láng fellobbanásával fenyegetett.

A főnökség — kegyelmes és méltóságos urak — elhatározták, hogy akasztani kell. És keresték az elrettentésre legalkalmasabb áldozatokat.

(Folytatjuk)

Gumibot-premier

